

УДК 378: 37.013

ВИЯВЛЕННЯ ГУМАНІСТИЧНИХ ПРІОРИТЕТІВ ЦІННІСНОЇ СТРУКТУРИ ОСОБИСТОСТІ СУЧАСНОЇ МОЛОДОЇ ЛЮДИНИ

Столяренко О. В., Столяренко О. В.

У статті порушено проблему виявлення гуманістичних пріоритетів, виховання ціннісних орієнтацій сучасної молоді та проаналізовано особливості їх формування. Визначено: важливість ціннісних орієнтацій у структурі особистості, а також здійснено їх класифікацію залежно від соціокультурних і економічних умов; їх вплив на професійне становлення молоді людини.

Ключові слова: ціннісні орієнтації, гуманістичні цінності, соціалізація, соціально-культурні умови розвитку особистості, виховання студентської та учнівської молоді.

ОПРЕДЕЛЕНИЕ ГУМАНИСТИЧЕСКИХ ПРИОРИТЕТОВ ЦЕННОСТНОЙ СТРУКТУРЫ ЛИЧНОСТИ СОВРЕМЕННОГО МОЛОДОГО ЧЕЛОВЕКА

Столяренко Е. В., Столяренко О. В.

В статье рассматриваются проблемы определения гуманистических ценностных ориентаций учащейся молодежи в современных условиях и сделана попытка анализа особенностей их воспитания. Определено: важность ценностных ориентаций в структуре личности, а также представлена их классификация, определяющаяся социокультурными и экономическими условиями; их влияние на профессиональное становление современной молодежи.

Ключевые слова: ценностные ориентации, гуманистические ценности, социализация, социально-культурные условия развития личности, воспитание учащейся молодежи.

THE DETERMINING OF HUMAISTIC PRIORITIES WITHIN THE

MODERN YOUNG PERSON'S VALUE STRUCTURE

Stoliarenko L.V., Stoliarenko O.V.

In the times of social instability and spiritual crisis the formation of the youth humanistic values has become an urgent educational problem. Being the interaction mechanisms between an individual and the society, these values motivate human activity; determine both the nature of relationships in the society and human behavior. The article deals with the students' humanistic value orientations in modern conditions. An attempt is made to analyze the characteristics of their formation. It defines the importance of value orientations in contemporary society, their classification which is determined by the socio-cultural and economic conditions; their influence on the professional development of modern youth.

Keywords: *value orientations, humanistic values, socialization, social and cultural conditions of personal development, education of students.*

Постановка проблеми та її актуальність. Суспільні процеси впливають на соціалізацію молодих людей і формування ціннісних орієнтацій. Сучасна молодь складає значну частку в структурі соціуму, що визначає його соціально-економічний і духовний потенціал. Основною соціальною детермінантою, яка визначає морально-духовне зростання молодої людини, є її освітньо-пізнавальна діяльність. Саме вона є джерелом розвитку морально досконалої особистості. Така діяльність безпосередньо трансформується згодом у власне професійну діяльність, пов'язану з духовними пошуками [2]. Саме в ній здійснюється особистісна самореалізація, тому ми говоримо не про її мотиви, а про високі духовні устремління; за багатьма спробами професійного самовизначення вбачаємо не виявлення власної недбалості методом спроб і помилок, а пошук покликання і життєвого призначення. Стратегія виховного процесу, спрямованого на розвиток особистості, має керуватися основним соціокультурним постулатом сучасності: головною справою людства, нормою його життя є розв'язання моральних проблем. Для багатьох із нас це

незвична позиція, але вона єдино правильна. Нинішні негаразди – результат нехтування цим постулатом. Ціннісні орієнтації молоді як «динамічної» соціальної групи більше за інших членів суспільства схильні до змін. Саме в молодіжному середовищі формується новий тип особистості, який буде домінувати і розвиватись у майбутньому. Ціннісні орієнтації є основними векторами соціальних орієнтацій. Вони визначають спрямованість особистості і ступінь її соціальності, що змінюються залежно від рівня відповідності індивідуальних потреб та інтересів соціальним. Це зумовлює проблему формування ціннісних орієнтацій молоді як для сьогоденної соціальної політики, так і для майбутніх перспектив суспільного розвитку [9]; визначає пріоритет гуманістичних цінностей, необхідність формування культури толерантних взаємин [13].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Теоретико-методологічне обґрунтування ціннісних орієнтацій молоді належить класикам педагогічної думки і сучасним ученим (Б. Ананьєв, Л. Архангельський, Г. Балл, І. Бех, Б. Бім-Бад, Н. Бондар, О. Бондаревська, М. Боришевський, Л. Виготський, С. Гончаренко, О. Леонтєв, С. Максименко, В. Муляр, О. Петрова, С. Рубінштейн, О. Савченко, А. Світличний, З. Сікевич, В. Сластьонін, В. Сухомлинський). Дослідження ціннісних орієнтацій особистості продовжується. Нова когорта науковців і практиків присвячує свої праці цій проблемі.

Метою статті є виявлення гуманістичних пріоритетів ціннісної структури особистості, аналіз формування ціннісних орієнтацій учнівської і студентської молоді.

Виклад основного матеріалу. Ми вважаємо молодь провідною соціальною групою тому, що внаслідок свого об'єктивного стану вона концентрує і виявляє перспективні тенденції розвитку сучасного суспільства. Нові покоління засвоюють вже сформовані цінності, а далі формують і реалізують власні життєві програми на основі інтеріоризації цінностей. Ціннісні орієнтації являють собою складні утворення, що вбирають у себе

різні рівні і форми взаємодії громадського й індивідуального в особистості, специфічною формою усвідомлення особистістю навколишнього світу, минулого і майбутнього, сутності власного «Я» [8]. Ціннісні орієнтації є центральним особистісним утворенням, які виражають свідоме ставлення до дійсності і в цій своїй якості визначають широку мотивацію поведінки, суттєво впливають на всі аспекти діяльності. Формування ціннісних орієнтацій тісно пов'язане з характером спрямованості особистості. Відповідно до прийнятого наукою розуміння природи і особливостей ціннісних орієнтацій, цінності, що визначають їх структуру і зміст, поділяють на дві основні групи (М. Рокич) з точки зору цілей і завдань. Першу становлять цінності–цілі (термінальні цінності), другу – цінності–засоби (інструментальні). Провідними є термінальні – основні цілі людини, оскільки саме вони відображають довгострокову життєву перспективу; визначають сенс життя, вказують, що в ньому найбільш важливе, значуще, цінне. Аналіз ціннісних орієнтацій молоді має враховувати два важливих фактори, які переважно і впливають на процес їх формування: по перше, соціокультурну ситуацію, яка склалась в сучасній Україні; по-друге, специфіку молоді як відносно самостійної соціально-демографічної групи [1, с. 45]. Складність аналізу ролі й становища молоді в суспільстві, її життєвого рівня і соціального самопочуття, характеру адаптації до соціокультурної системи зумовлена органічною взаємозалежністю ціннісних орієнтацій молоді й соціокультурних перетворень. С. Орлов вказує, що для характеристики рівня маргіналізації суспільної свідомості, що породжується сучасною соціокультурною ситуацією найбільш вдалою є категорія «соціально-культурної ентропії», що покладена в основу підходу, запропонованого А. Флієром. Відповідно до нього соціально-культурна ентропія являє собою порушення функціональної цілісності і збалансованості системи, її дисфункцію, що призводить до зниження можливості ефективного регулювання соціального життя людей [5, с. 54]. Особливості соціально-культурної ентропії зумовлені, перш за все, зростаючими процесами

маргіналізації населення, виходом все більшої кількості людей із зони ефективної регуляції їхньою свідомістю і поведінкою засобами доміантної в суспільстві культурної системи з допомогою її культурних інститутів; а також – падінням ефективності процедур соціалізації й інкультурації особистості; деградацією престижності особистісних форм досягнення бажаного соціального статусу і доступу до всіх благ при одночасному зростанні популярності незаконних і кримінальних методів вирішення цих проблем [1, с. 123]. Досліджуючи проблему формування ціннісних орієнтацій особистості, ми виявили різні погляди учених. Динаміка ціннісної свідомості молоді представлена Н. Гончар. Вона базувалась на дослідженнях Л. Сокурянської, яка згідно концепції нормативних років Р. Інглехарта відобразила п'ять поколінь молоді з їх ціннісними уподобаннями, починаючи з 60-х років ХХ ст.: «покоління «відлиги», що характеризувалося відповідальністю, цілеспрямованістю, ініціативністю, але поряд із цим принциповістю, самокритичністю, тактовністю, ввічливістю, товариськістю, відсутністю кар'єризму та прагнення влади [11]; «покоління «застою», що відзначалося такими чеснотами як чуйність, скромність, колективізм, чесність, прагненням професійного вдосконалення; «покоління «перебудови» з ініціативністю й толерантністю відносно ситуації того часу [12]; «перше покоління незалежності» з різкою модернізацією цінностей; на першому місці – здоров'я родини, а далі – особиста свобода, незалежність у судженнях і діях, матеріальне благополуччя, повноцінний відпочинок, цікаві розваги і тільки сьоме рангове місце займала така цінність, як можливість розвитку, реалізації своїх здібностей і талантів; «друге покоління незалежності» провідними цінностями визнає – можливість саморозвитку й самореалізації, економічна незалежність, толерантність, ціннісне ставлення до людини. Як бачимо, напрям ціннісних орієнтацій різних поколінь залежить від соціального та політичного становища країни, рівня розвитку економіки, культури, моральності. Структуру ціннісно-сміслової сфери особистості важливо розглядати цілісно, враховуючи специфіку оточення, в

якому знаходиться індивід, а також паралельно проводити дослідження поведінкового аспекту людини. Дослідження поведінки сучасної молоді співвідносяться з вище зазначеними спостереженнями. Наприклад, прагнення самореалізації, саморозвитку, свободи суджень, економічної незалежності студентства відслідковується у дедалі частіших проявах економічної поведінки, що, власне, дає можливість молоді реалізувати власні потреби та бажання, які, зважаючи на нинішню ситуацію, зростають. Суспільна криза одночасно зумовлює дезінтеграцію певного способу життя і мислення. Це пояснюється тим, що реформується, перш за все, не економіка, а свідомість людей. Тому найбільш гостро відчувається криза світогляду, пов'язана з проблемами в системі цінностей. Аналізуючи сучасне суспільство, дослідники, як правило, виділяють такі характеристики ціннісних структур особистості: орієнтованість на матеріальні потреби; постійне звуження поля соціальних інтересів; пластичність українського менталітету, що породжується здатністю адаптуватись до будь-яких соціальних змін; підпорядкованість масової свідомості впливу засобів масової інформації як зовнішнього прояву віртуалізації способу життя; відсутність регулювальних функцій моральної свідомості; прихильність значної частки населення до влади, навіть у ситуації відносної свободи вибору альтернатив; культурна невибагливість і готовність споживати будь-які моральні сурогати [8, с. 221]. Сучасне українське суспільство характеризується, з одного боку, прагненням до радикальної трансформації відносин власності, докорінних змін політичної структури, а з іншого – тотальною кризою в усіх сферах суспільного життя і суттєвою трансформацією системи цінностей. Соціокультурну дійсність визначають такі риси сучасної молоді: нечіткість уявлень про громадянський обов'язок та патріотизм, що обертаються соціальною інертністю та відчуженістю від проблем суспільства; небажання нести відповідальність не тільки за долю суспільства, а й за власне майбутнє; неготовність служіння суспільним ідеалам; низький рівень самостійності мислення, що заважає формуванню здатності приймати відповідальні

рішення в ситуації вибору; відсутність соціальної солідарності, зумовленою байдужістю до суспільних проблем [10, с. 43]. В сучасних умовах трапляється втрата таких ідеалів як творчість, прагнення до свободи, самореалізації. Пріоритетними стають цінності індивідуального успіху, що ототожнюються з матеріальним благополуччям. Це зумовлює виникнення суперечності між вимогами сучасного соціуму до молоді та неготовністю її певної частини відповідати їм. Суперечність можна розкласти на складові: потреба держави в активних громадянах та відносно слабе усвідомлення людьми себе в такій якості; недостатній (часто фрагментарний) розвиток у значної частини молоді готовності до життя в сучасних умовах; нерівномірно розвинуті інструментальні якості та навички; незасвоєність технологій результативної поведінки; відносно слабка вираженість внутрішньої свідомості, що оберігає особистість від деформацій чи деградації в складних життєвих ситуаціях [6, с. 48]. Процес інформатизації, під яким розуміють створення інформаційного середовища на базі комп'ютерних та телекомунікаційних технологій, – один з небагатьох процесів соціокультурної реальності. Це напрям, який дасть змогу молодим людям не тільки вижити в складних соціально-економічних умовах, але й успішно зробити кар'єру. Молодь розуміє переваги, які дають їм інформаційно-комунікаційні технології, й активно засвоюють їх. Встановлення демократичних основ державного управління, прояви постмодернізму, культурний простір, що постійно змінюється й створює цінності, норми, ідеали, не може не впливати на свідомість молодої людини, яка засвоює нові ліберальні та демократичні цінності [10, с. 45]. Проблема формування ціннісних орієнтацій молоді в сучасних умовах є відображенням проблем суспільного розвитку і процесу її соціалізації. Відсутність ідеалів і цілей негативно впливає на становлення особистості, тому вони мають бути обов'язково визначені для того, щоб можна було на них орієнтуватись у процесі індивідуального розвитку [8, с. 45]. Коли суспільство знаходиться в полі невизначеності і може розвиватися за різними напрямками, то молодь,

хоча й інтуїтивно, обирає, новий шлях розвитку, нетрадиційні ідеї. Пояснюється цей факт тим, що свідомість молоді людини сприймає те, що збігається зі специфікою її світосприйняття, чи з особливостями, спрямованими виключно на перспективи майбутнього. В цьому сенсі кожне нове покоління будь-якого суспільства – це своєрідний шанс на сприятливий розвиток у майбутньому [4]. Таку ситуацію охарактеризувала М. Мід, коли представляла три види культур за часовими параметрами: постфігуративну, яка переважає в традиційних суспільствах і орієнтована на минулий досвід; конфігуративну, що переносить центр тяжіння з минулого на сучасність і дає змогу розвиватися молодіжним культурам, в умовах якої виникають конфлікти між поколіннями; префігуративну, що орієнтована переважно на майбутнє, коли з цілого ряду причин ні минулий, ні теперішній досвід не дає змоги вирішувати життєво важливі проблеми і може бути шкідливим. В таких ситуаціях молодь, безумовно спираючись на цінності, закладені старшим поколінням, по-перше, швидко засвоює нові вимоги, по-друге, створює нові для цього середовища норми, стереотипи, закріплює їх у свідомості і створює тим самим новий досвід, яким вже буде вимушене користуватися старше покоління. Проте таке становище не може тривати довго, як не може молодь завжди зберігати своє лідерство [9, с. 23].

У процесі дослідження нами були визначені основні ціннісні тенденції сучасної молоді: перш за все, це відображення в свідомості більшості молодих людей розшарування суспільства (бідні – багаті, еліта – аутсайтери, демократи – націонал-патріоти). Одночасно відбувається процес ціннісного усвідомлення своєї належності до певної групи, страти, що супроводжується формуванням своєрідних захисних бар'єрів між прошарками і групами, іноді закріплених у стереотипах, правилах, символіці, місцях відпочинку; зростання усвідомлення людиною себе як самоцінності, своїх прав. Особливо це стосується цінності життя та честі, особистої безпеки; підвищення ролі приватних, особистих життєвих цінностей (матеріальна забезпеченість, вдалих шлюб, здорові діти, наявність житла, автомобіля) при зниженні

цінностей суспільно значущих (приносити користь суспільству, бути необхідним людям); зростання цінності родини як ключової цінності суспільства; помітне зовнішнє витискання цінності праці, особливо у виробничій сфері та заміна її цінністю матеріальної забезпеченості; згасання в свідомості молодих людей патерналістського принципу державної політики, особливо, зрівнялівки. Різке зростання ціннісної позиції – «опора на власні сили»; піднесення таких цінностей, як гроші, кар'єра, успіх при значній орієнтації на ринкові відносини і недержавний сектор економіки; визначається особиста готовність до життя в ринкових умовах і пов'язані з нею емоційно-психологічні стани; досить чітке виявлення цінності «життєвого оптимізму», пов'язане з почуттям упевненості; актуалізація цінностей освіти; зростання релігійності молоді як позитивної цінності при значних масштабах прояву містицизму та парарелігійності; перетворення політичної сфери життя, в тому числі й політичної активності в інструментальну цінність, пов'язану з вирішенням життєвих завдань, при суттєвому зниженні суспільно-політичної активності; орієнтація на політичні партії та рухи демократичних сил, прийняття демократії як цінності; зниження екстремістських тенденцій у молодіжній свідомості та орієнтація на стійкий розвиток і стабільні цінності; поступове зростання етноцентризму, усвідомлення себе українцями; крайня непопулярність насильства як ціннісного аспекту свідомості [8, с. 22]. Кожна з виділених тенденцій при певному розгортанні подій може перейти критичну межу і перетворитись у так звані антиціннісні тенденції. Лідерська позиція молоді як соціально-демократичної групи суспільства визначається не просто прийняттям «будь-якою ціною» нових основ щодо попередньої ідеології чи парадигми, ціннісні орієнтації молоді мають відповідати загальному вектору розвитку людства й окреслюватись такими загальними поняттями, як демократія, свобода, права людини, громадянське суспільство, ринок. Така орієнтація – своєрідний шанс прориву в розвитку, який «дається» суспільству перехідного періоду під час виходу в самостійне життя нового покоління. І тут багато залежить вже від

здатності даного суспільства, його соціальних інститутів використати цей шанс [3]. Але найважливіше – це опора на гуманістичні цінності, формування у кожного ціннісного ставлення до людини, і використання для цього всіх можливостей освіти, виховання.

Висновки. Ми зробили спробу визначення комплексного механізму процесу соціалізації молоді, яка одночасно є його активним суб'єктом. Механізм соціалізації включає в себе зовнішні фактори: цілеспрямований вплив соціокультурного середовища, в якому людина виховується і формується як особистість, її норми, цінності, соціальні очікування, стандарти поведінки, які засвоюються через агентів соціалізації (сукупність соціальних інститутів, суспільних організацій, у рамках яких індивід реалізує соціальні ролі і набуває бажаного статусу). До внутрішніх факторів відносимо соціальну активність самої особистості, самостійність у виборі та засвоєнні знань, активну участь у практичній перетворювальній діяльності. Молодь керується тією системою ціннісних орієнтацій, яка формується в процесі соціалізації під впливом гуманістичних перетворень соціуму.

Література:

1. Архангельский, Л. М. Ценностные ориентации и нравственное развитие личности [Текст] / Л. М. Архангельский. – М.:Знание, 1978. – 210 с.
2. Бех І. Д. Виховання особистості : [підручник] / І. Д. Бех. – К. : Либідь, 2008. – 848 с.
3. Информационные компании по ВИЧ/СПИДу [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.focus7media.ru>. – Название с экрана.
4. Бондар Н. Є. Перспективи та напрями розвитку телевізійної реклами, її вплив на діяльність телеканалів [Електронний ресурс]. – Режим доступу:http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Nzizh/2008_32/All%20text.pdf. – Назва з екрану.
5. Орлов С. В. Молодежь и ее ценностные ориентации [Текст] / С. В. Орлов. – М., 1999. –156 с.
6. Виховання молоді через призму телевізійного мовлення [Текст] //

- Телевізійна й радіожурналістика (Історія, теорія, практика: погляд у майбутнє) / Зб. наук. – метод. праць. – Л.: ЛДУ ім. Івана Франка, 1999. – Вип. 2. – 196 с.
7. Вплив телебачення на становлення національних вартостей особистості [Текст] // Телевізійна й радіожурналістика / Зб. наук. – метод. праць. – Л.: ЛНУ ім. Івана Франка, 2002. – Вип. 4. – 120 с.
 8. Українське телебачення і проблеми виховання молоді (за оцінками науковців та журналістів-практиків) [Текст] // Українська періодика: історія і сучасність. – Л., 2002. – 570 с.
 9. Українське телебачення в процесі національної ідентифікації молоді // Телевізійна й радіожурналістика [Текст] / Зб. наук. – метод. праць. – Л.: ЛНУ ім. Івана Франка, 2003. – Вип. 5. – 93 с.
 10. Сікевич, В. З. Вплив реклами на здоровий спосіб життя [Текст] / В. З. Сікевич. – Херсон: Олди, 2000. – 250 с.
 11. Сокурянская Л. Г. Высшее образование как модель социокультурной трансформации: институциональный аспект анализа / Л. Г. Сокурянская // Проблеми розвитку соціологічної теорії. Трансформація соціальних інститутів та інституціональної структури суспільства. – К.: Ін-т соціології НАН України, 2003. – С. 404-409.
 12. Сокурянская Л. Г., Ценностная дифференциация украинского студенчества: кластерный анализ / О. Н. Крылова // Методологія, теорія та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства: Зб. наук. праць. – Харків, 2003. – С. 534-539.
 13. Столяренко О. В. Виховання культури толерантних взаємин у студентської молоді: навчально-методичний посібник / О. В. Столяренко, О. В. Столяренко. – Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2014. – 248 с.